

Διδακτική Ενότητα 17η - Ο άνθρωπος ζῶον πολιτικόν

Ερμηνευτικά σχόλια

πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζώου μᾶλλον: Ο Αριστοτέλης προτίθεται να διακρίνει την περίπτωση την πολιτική κοινωνία των ανθρώπων από κοινωνίες ζώων που αναλαμβάνουν και διεκπεραιώνουν όλα μαζί μια κοινή δραστηριότητα (τα λεγόμενα «**πολιτικά ζῶα**» με μεταφορική σημασία).

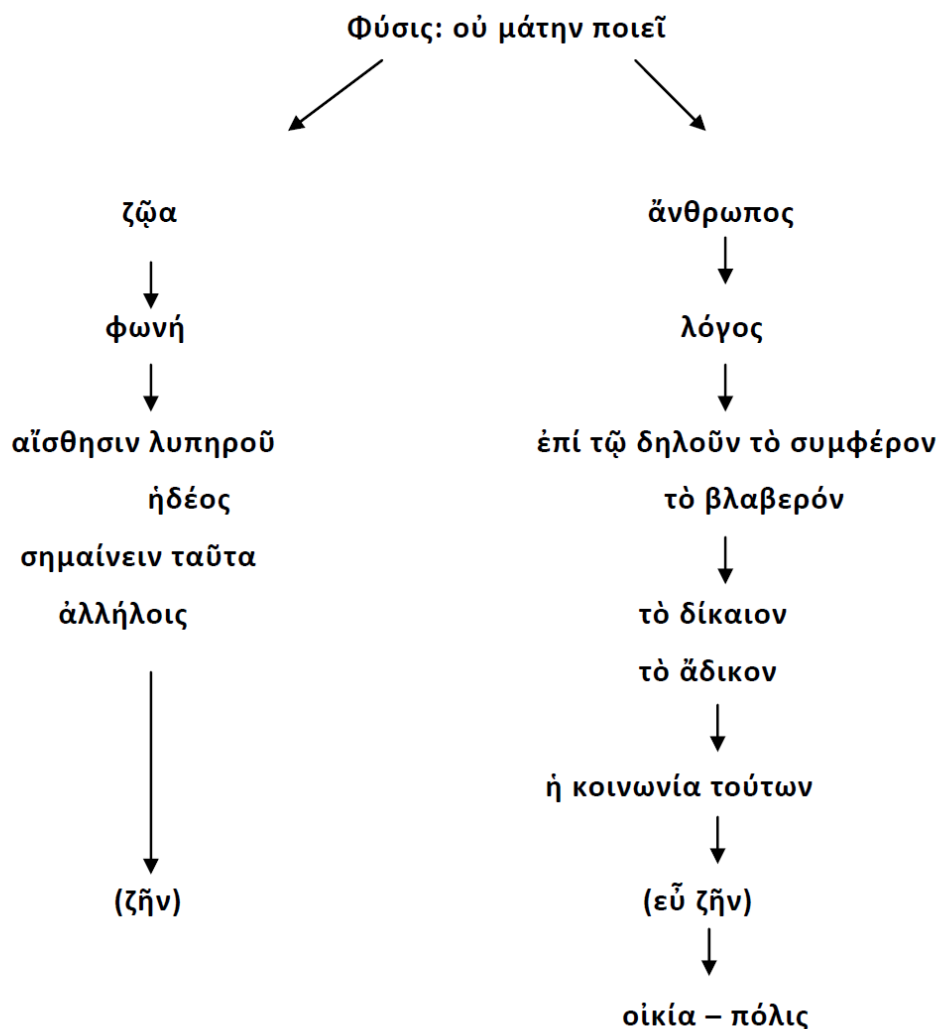
Στη συγκεκριμένη ενότητα εισάγεται απόδειξη της θέσης ότι ο άνθρωπος είναι «ζῶον πολιτικόν»:

- Ο Αριστοτέλης ξεκινά από τη γνωστή θέση του ότι **η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και χωρίς αιτία (οὐθέν γάρ, ὥς φαμέν, μάτην ἢ φύσιν ποιεῖ).** Πρόκειται για φράση που επαναλαμβάνει ο Αριστοτέλης σε πολλές πραγματείες του. Βλέπουμε, λοιπόν, για μια ακόμη φορά το βασικό αξίωμα του Αριστοτέλη που είναι η σκοπιμότητα όλων των φυσικών όντων. Οι φυσικές υπάρξεις κινούνται από μόνες τους προς κάποιον σκοπό (**τελεολογική αντίληψη**). Προνομιακός χώρος της τελεολογίας είναι η βιολογία: Σχεδόν όλα τα παραδείγματα που φέρνει ο φιλόσοφος αντλούνται από την έμβια φύση· γίνεται αναφορά στα σχήματα των δοντιών, που είναι όπως είναι για να εξυπηρετούν την πρόσληψη και την επεξεργασία των τροφών, στις στοχευμένες ενέργειες μυρμηγκιών και μελισσών για την επιβίωση της κοινότητάς τους, στην ύπαρξη και λειτουργία των φύλλων χάριν των καρπών. Βασίζεται, λοιπόν, ο Αριστοτέλης στη βιολογία και επεκτείνει το τελεολογικό ερμηνευτικό μοντέλο του και σε άλλα πεδία των φυσικών επιστημών (Φάκελος Υλικού, σ.162). Η Φύση δημιούργησε τα ζῶα και τον άνθρωπο.

- **ἡ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζῶις:** Η απλή φωνή των ζώων, ο άναρθρος ήχος είναι απλώς ένα μέσο επικοινωνίας που έχουν τα ζώα και με το οποίο εκφράζουν αναμεταξύ τους μόνο τη λύπη και την ευχαρίστηση.
- **λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῶων:** Ο άνθρωπος εντάσσεται στο σύνολο των αγγελαίων ζώων (έννοια γένους) και η ειδοποιός διαφορά του ανθρώπου από τα ζώα και κατ' επέκταση της ανθρώπινης κοινωνίας έναντι των κοινωνιών που σχηματίζουν τα υπόλοιπα ζώα είναι ο λόγος. Η έννοια του λόγου καλύπτει και τη σκέψη/λογική και την έκφρασή της/γλώσσα (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). [Βέβαια, για τον λόγο ως διακριτικό γνώρισμα του ανθρώπου είχε μιλήσει με πολύ ενθουσιασμό ήδη ο Ισοκράτης, αλλά και ο Σωκράτης είχε υποστηρίξει, ότι ο λόγος είναι η προϋπόθεση για τον πολιτικό εν γένει βίο των ανθρώπων.^{83]} Ο άνθρωπος έχει την ικανότητα του λόγου με την οποία μπορεί να εκφράζει ηθικές έννοιες όπως φανερό–βλαβερό, δίκαιο–άδικο και άλλες παρόμοιες. Όλες αυτές οι έννοιες αποτελούν τους συνδετικούς κρίκους με τους οποίους συνδέονται μεταξύ τους οι άνθρωποι.
- **ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν:** Η σύλληψη και η έκφραση των «ηθικών» εννοιών είναι στην πραγματικότητα, που οδήγησε στη γένεση και τη λειτουργία των διαφόρων μορφών κοινωνικής συμβίωσης.

Γίνεται, έτσι, φανερό ότι ο άνθρωπος οδηγήθηκε στον πολιτικό βίο χάρη στο δώρο που του έκανε η Φύση δηλαδή τον λόγο. Αν λάβουμε υπόψη ότι τίποτα η Φύση δεν κάνει άσκοπα, καταλαβαίνουμε ότι ο ανθρώπινος λόγος είναι η πιο μεγάλη απόδειξη ότι ο άνθρωπος είναι «φύσει πολιτικόν ζῶον»⁸⁴.

Δεν πρόκειται απλώς για σχέσεις αλληλεπίδρασης σαν αυτές που αναπτύσσουν τα ζώα μεταξύ τους και με το περιβάλλον· οι σχέσεις των πολιτών έχουν έλλογο χαρακτήρα: υποστηρίζονται από τον λόγον, τη λογική και τη γλώσσα. Επομένως, η λογικότητα του ανθρώπου είναι η άλλη όψη της πολιτικής του φύσης. Αυτή, εξάλλου, είναι και μια παλιά σημασία της αρχαιοελληνικής λέξης λόγος: σχέση. Μέσω του λόγου οι άνθρωποι σημασιοδοτούν, κατανοούν και σημαίνουν διακρίσεις που αποτελούν συστατικό πυρήνα της πολιτικής κοινωνίας: το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο. Η ηθική διάσταση των ανθρώπινων σχέσεων μόνο μέσα στο λογικό περιβάλλον της κοινωνίας νοηματοδοτείται και αξιολογείται (Φάκελος Υλικού σ.151)

Άρα ο άνθρωπος είναι φύσει «**πολιτικόν ζῷον**».

Ο Αριστοτέλης αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του μέσω ενός παραγωγικού συλλογισμού και αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι «**φύσει ζῶον πολιτικόν**». Ο συλλογισμός αυτός έχει ως εξής:

- **1η προκείμενη:** Η φύση δεν κάνει τίποτε δίχως λόγο και αιτία.
- **2η προκείμενη:** Η φύση έδωσε στον άνθρωπο **ως εργαλείο τον λόγο** (εργαλείο ανώτερο από την απλή φωνή που έδωσε στα ζώα), **για να μπορεί να αντιλαμβάνεται και να κάνει φανερό** το ωφέλιμο και το βλαβερό, το καλό και το κακό, το δίκαιο και το άδικο, [**ανιούσα κλίμακα**] βασικά στοιχεία για τη συγκρότηση πολιτικής κοινωνίας.
- **Συμπέρασμα:** Συνεπώς, αφού η φύση έδωσε, όχι τυχαία, στον άνθρωπο τον λόγο, δηλαδή το εργαλείο με το οποίο μπορεί να ζει σε πολιτικές κοινωνίες, συνάγεται ότι ο άνθρωπος είναι εκ φύσεως «**ζῶον πολιτικόν**».

Ασκήσεις

Ασκήσεις κατανόησης κειμένου αναφοράς

1. Ποια είναι η διαφορά μεταξύ φωνής και λόγου σύμφωνα με το κείμενο αναφοράς;

Ερμηνευτικές ασκήσεις

1. Να παρουσιάσετε τον βασικό συλλογισμό με τον οποίο ο Αριστοτέλης αποδεικνύει ότι ο άνθρωπος είναι **φύσει πολιτικόν ζῶον**.
2. Να εντοπίσετε τα σημεία στα οποία φαίνεται η τελεολογική σκέψη του Αριστοτέλη και να τα εξηγήσετε με λίγα λόγια.

Λεξιλογικές ασκήσεις

1. **λυπηροῦ, συμφέρον, δίκαιον, ἄδικον, κακοῦ:** Χρησιμοποιώντας τις συγκεκριμένες λέξεις σε πρόσωπες εκφράσεις να σχηματίσετε αντίστοιχα φράσεις της νέας ελληνικής.

Άσκηση παραλλήλου κειμένου

Αφού μελετήσετε το παρακάτω κείμενο από τα Πολιτικά του Αριστοτέλη και αξιοποιώντας στοιχεία από το κείμενο αναφοράς να εξηγήσετε γιατί είναι σημαντικό για τον άνθρωπο να ζει σε μία οργανωμένη κοινωνία.

Όλα αυτά κάνουν φανερό ότι η πόλη ανήκει στην κατηγορία των πραγμάτων που υπάρχουν εκ φύσεως και ότι ο άνθρωπος είναι ένα ον προορισμένο από τη φύση να ζει σε πόλη (πολιτικὸν ζῷον)· ο δίχως πόλη άνθρωπος (θέλω να πω: ο εκ φύσεως δίχως πόλη άνθρωπος, όχι ο δίχως πόλη από κάποια τυχαία συγκυρία) ή είναι άνθρωπος κατώτερης ποιότητας ή είναι ένα ον ανώτερο από τον άνθρωπο· είναι σαν εκείνον που ο Όμηρος τον στόλισε με τους χαρακτηρισμούς «άνθρωπος δίχως σόι, δίχως νόμους, δίχως σπιτικό»· αυτός ο άνθρωπος, ο δίχως πόλη από τη φύση του, είναι —την ίδια στιγμή— και άνθρωπος που παθιάζεται με τον πόλεμο: είναι σαν ένα απομονωμένο πιόνι στο παιχνίδι των πεσσών.

Αριστοτέλης, Πολιτικά Α6

Επισημάνσεις για τα Παράλληλα Κείμενα του σχολικού βιβλίου

1ο Παράλληλο κείμενο Τόμας Χομπς Περί του πολίτη, 5.5-6

- Κατά τον Αριστοτέλη ο άνθρωπος είναι **φύσει πολιτικὸν ζῷον**, θέση την οποία στηρίζει τελεολογικά και εξελικτικά. Η θεωρία του Αριστοτέλη

διαμορφώθηκε στις συνθήκες της πόλης-κράτους και αποτελεί απάντηση-αντίδραση στις διδασκαλίες σοφιστών σχετικά με τη συγκρότηση της πόλης. Αντίθετα, σύμφωνα με τον Τόμας Χομπς, «η συναίνεση των εν λόγω πλασμάτων (δηλαδή των μελισσών και των άλλων παρόμοιων ζώων) είναι φυσική, ενώ των ανθρώπων είναι αποτέλεσμα μόνο συνθήκης, δηλαδή τεχνητή». Καθώς ο άνθρωπος είναι εγωιστικό, ανταγωνιστικό ον, αναπόφευκτα οδηγείται στη γενικευμένη σύγκρουση. Έτσι, η συμφωνία μεταξύ των ανθρώπων να παραιτηθούν από την απεριόριστη, χωρίς όρια, ελευθερία τους και από τα φυσικά τους δικαιώματα με στόχο τη συγκρότηση κοινωνιών και την ειρηνική τους συνύπαρξη προβάλλει ως αναπόφευκτη, ως «αναγκαίο κακό». Η φυσική κατάσταση της απεριόριστης ελευθερίας, η οποία όμως δεν αποτελεί ιδανική κατάσταση αλλά προκαλεί έριδες και συγκρούσεις. Ο Χομπς, ζώντας σε περίοδο έντονων ανταγωνισμών, ταραχών και συγκρούσεων, προβάλλει μια απαισιόδοξη εκδοχή του ανθρώπινου πεπρωμένου, σύμφωνα με την οποία μόνο με μια τεχνητή σύμβαση ο άνθρωπος θα κατανικήσει την ανταγωνιστική φύση του και θα κατορθώσει να ζήσει με ειρήνη και ασφάλεια. Με άλλα λόγια, συνδέει την ειρήνη με την υποταγή στην ανώτερη και απόλυτη εξουσία και πρεσβεύει πως είναι αναγκαία μια καταναγκαστική εξουσία, η οποία καταργώντας την ελεύθερη ατομική βούληση και φοβίζοντας τους επίδοξους παραβάτες του νόμου θα εγγυάται την τήρηση του κοινωνικού συμβολαίου υπεράνω κάθε αμφισβήτησης και ατομικής διαφοροποίησης.

2ο Παράλληλο κείμενο Γρηγόριος Νύσσης Λόγος περὶ εὐποιΐας, 9.103-104

- Ο Γρηγόριος Νύσσης διατυπώνει ηθικές προτροπές που σχετίζονται με την αξία του μέτρου στη ζωή των ανθρώπων, η τήρηση του οποίου αποτελεί βασικό στοιχείο του ενάρετου βίου. Σ' αυτό το σημείο είναι προφανής η συγγένεια των παραινέσεών του με την αριστοτελική ηθική, αν και απουσιάζουν από το κείμενό του οι λεπτές επισημάνσεις του αρχαίου φιλόσοφου σχετικά με τις περιστάσεις-συνθήκες που προσδιορίζουν το υποκειμενικό μέσο.